

Філіпенко А.С.*

ПЕРЕДУМОВИ І ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Теоретичні концепції і моделі узагальнюють реальну практику міжнародних інтеграційних процесів, яка насправді є значно багатшою і складнішою як за своїм внутрішнім змістом, так і за формами прояву та механізмами регулювання і управління. Теоретично можливими і практично здійсненими можуть бути принаймні сім головних типів міжнародної економічної інтеграції:

- преференційна зона;
- частковий митний союз;
- зона вільної торгівлі;
- митний союз;
- спільний ринок;
- економічний союз;
- повний економічний союз [1, с.22].

Зона вільної торгівлі – це угода між країнами про усунення будь-яких тарифів та кількісних обмежень. Водночас, кожна країна-учасниця угоди зберігає свої власні тарифи та інші засоби регулювання щодо до третіх країн. Основою даної угоди є правила походження товару.

Ці правила запобігають спотворенню торгівлі. Тобто вони виключають імпорт з третіх країн на митну територію країни А (яка має відносно нижчий тариф, ніж партнер – країна В) для того, щоб реекспортувати товари в країну В.

На сучасному етапі існують як загальні, так і специфічні передумови і фактори для підписання Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Серед найголовніших загальних факторів: інтернаціоналізація та глобалізація економіки, спільний гео економічний простір, розвиток глобального вартісного ланцюга, а також глобальних мережевих систем у сферах виробництва, інновацій та ін. Специфічними факторами можна назвати завершення в Україні важливого етапу ринкової трансформації та визнання її як країни з ринковою економікою з боку світового співтовариства; членство нашої країни в провідних міжнародних економічних і фінансових організаціях: МВФ, Світовому банку, СОТ, ЄБРР. Відкритий характер економіки та досвід співпраці з ЄС у межах Програми партнерства і співробітництва, Ширша Європа: сусідство, Східне партнерство створили достатні економічні та інституційні передумови для переходу до якісно нового етапу взаємної співпраці – підписання Угоди про асоціацію, невід’ємною складовою якої є посилена зона вільної торгівлі.

Зауважимо, що йдеться не просто про зону вільної торгівлі, а про складову угоди про асоціацію між Україною та ЄС як передумови реального наближення України до європейських структур та наступного вступу до ЄС за прикладом інших країн Центрально-Східної та Південно-Східної Європи.

* доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Якою ж є соціально-економічна ситуація в Україні напередодні підписання Угоди про зону вільної торгівлі? Після різкого падіння ВВП у 2009 році більш ніж на 15 % внаслідок світової фінансової кризи та внутрішньої незбалансованості економіки у 2010 відновлено економічне зростання (4,2%). Прогнозоване економічне зростання на 2011 рік становить 4,6%, на 2012 рік - 5,3% [2, с.13]. За 6 місяців 2011 року обсяг промислового виробництва збільшився на 8,7%, а сільськогосподарського – на 3,2%. Від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами становило в першій половині 2011 року 4625,9 млн. дол. США.

Економічний та інтелектуальний потенціал України дає підстави для розвитку оптимістичного сценарію щодо підписання та реалізації майбутньої угоди про зону вільної торгівлі. По-перше, країна має порівняльні, конкурентні та виявлені переваги в низці галузей економіки, зокрема, в ракетно-космічному та військово-промисловому комплексах, у літако- та суднобудуванні, в аграрному секторі, в електрозварювальному виробництві, в транзитних перевезеннях (коефіцієнт транзитності є одним з найбільших у Європі і становить 3,75). По-друге, за рівнем розвитку освіти, зокрема, вищої Україна знаходиться на 16 щаблі, а за рівнем загальної освіченості населення входить до перших десяти країн світу. По-третє, природні багатства, вигідне географічне положення сприятимуть взаємовигідній торгівлі з країнами ЄС та поглибленню інтеграційних процесів. Так, за оцінкою Національної академії наук національне багатство України становить 3099,98 млрд. дол. США, в тому числі мінерально-сировинні та паливно-енергетичні ресурси - 813,76 млрд. дол. США, земельні ресурси – 792,5 млрд. дол. США [3, с.104-105, 112]. Такими є головні соціально-економічні параметри напередодні підписання угоди між Україною та ЄС.

Як відомо, переговори з Угоди про асоціацію та посилену зону вільної торгівлі між Україною та ЄС розпочалися у лютому 2008 року. З самого початку було наголошено про те, що це є не стандартна (типова) угода, а всеохоплююча, посилена ЗВТ або «ЗВТ +», що є складовою угоди про асоціацію та важливою сходинкою наближення України до ЄС. Вона включає в себе 15 сфер зі співробітництва в галузі торгівлі та пов’язаних з нею заходів.

Метою створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС є формування спільного економічного простору України та ЄС у рамках поступової економічної інтеграції до єдиного європейського ринку шляхом поетапної реалізації чотирьох свобод – вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Угода про ЗВТ є органічним продовженням попередніх угод між Україною та ЄС, ґрунтується на досвіді реалізації спільних програм і проєктів, враховує здійснену адаптацію торговельного режиму України до вимог і стандартів СОТ та передбачає:

- повну лібералізацію торгівлі товарами, зокрема промисловою продукцією, у т.ч. енергоносіями, сільськогосподарськими товарами, продуктами рибальства тощо, тобто вільний і безперешкодний доступ на відповідні ринки;
- зменшення нетарифних обмежень в Україні у торгівлі промисловими товарами шляхом гармонізації та/або взаємного визнання оцінки відповідності технічним стандартам ЄС;
- зменшення нетарифних обмежень у торгівлі сільськогосподарською продукцією у рамках співробітництва у сфері санітарних та фітосанітарних заходів;
- значну лібералізацію ринків послуг;
- забезпечення ефективного регулювання щодо заохочення та захисту прямих іноземних інвестицій;

- свободу заснування компаній;
- запровадження заходів, спрямованих на поступове забезпечення вільного руху капіталу та здійснення платежів;
- забезпечення прозорості та передбачуваності регулювання внутрішнього ринку України згідно з європейськими та міжнародними стандартами;
- наближення внутрішньої політики України, зокрема у сфері конкуренції, корпоративного управління, захисту прав інтелектуальної власності, державних закупівель тощо, до загальноприйнятних правил міжнародної та європейської практики;
- забезпечення двостороннього митного співробітництва, зокрема спрощення митних процедур та підвищення ефективності діяльності митних органів в контексті сприяння торгівлі;
- застосування ефективного механізму врегулювання суперечок.

Запровадження режиму вільної торгівлі відбуватиметься в рамках всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі у форматі «ЗВТ+» з акцентом на регуляторному співробітництві.

Зважаючи на те, що невід'ємною частиною поглибленої ЗВТ буде поступове приведення українського законодавства та практики у відповідність до норм та положень ЄС, особливого значення набуває процес імплементації міжнародних та європейських стандартів та інструментів у відповідних сферах співпраці.

Важливим етапом, що прискорив процес підготовки проекту угоди про зону вільної торгівлі, стало приєднання України до СОТ та приведення її торговельного режиму до вимог і стандартів цієї провідної міжнародної організації в галузі світової торгівлі. В даний час в Україні застосовуються три основних види ввізних мит: преференційні - щодо товарів, які ввозяться з країн, що є частиною митних союзів чи спеціальних митних зон спільно з Україною, а також за наявності спеціального пільгового митного режиму, визначеного міжнародними договорами та угодами, учасником яких є Україна; пільгові ставки імпортованих мит, які застосовуються до товарів, що походять з країн чи економічних союзів, на які розповсюджується режим найбільшого сприяння в Україні; повні ввізні тарифи, визначені угодою з СОТ на решту товарів. Згідно з Розкладом тарифів для України, ставки ввізного мита були приведені до зв'язаних рівнів. Перехідні періоди встановлені для 320 тарифних ліній (близько 3% загальної товарної номенклатури України). До них належать окремі види продукції машинобудування (транспортні засоби), метали, полімерні матеріали, меблі, окремі сорти м'яса, риби, насіння, алкогольних напоїв. Після завершення перехідного періоду (2013 р.) середньозважена ставка митного тарифу становитиме 5,1%, у тому числі для сільськогосподарських продуктів 10,1%, для промислових товарів 4,8% [4, с.46]. Нульові ставки ввізних мит встановлюються для 10% тарифних ліній сільськогосподарської продукції та на понад третину тарифних ліній промислової продукції. Змінені також ставки експортного (вивізного) мита, обумовлюються кількісні обмеження, субсидії, технічні норми і стандарти, санітарні та фітосанітарні заходи. У відповідність до вимог СОТ приводяться інвестиційний режим, торговельні аспекти права інтелектуальної власності, торгівля послугами та державні закупівлі. Зазначені домовленості в рамках СОТ та досвід попередньої співпраці України з ЄС створюють достатні передумови для завершення переговорного процесу та підписання Угоди про Зону вільної торгівлі.

Посткризова ситуація в зовнішньоекономічному комплексі України залишається складною. В цілому ж, зовнішня торгівля України на відміну від інших сфер економіки розвивалася стабільно протягом останніх двох десятиліть, динамічне зростання якої пе-

реривалося світовими фінансовими кризами 1997-1998 рр. та 2008-2009рр. Так. У 2009 р. експорт товарів та послуг скоротився на 37, 4%, а імпорт – на 45%, в тому числі з країнами ЄС – відповідно на 45,8% та 44,6%, що засвідчує глибоку зовнішню залежність економіки від світових ринків. Головними ринками для України є країни СНД (приблизно 39% товарообороту) та Європейський Союз (29%). У структурі експорту товари займають близько 80%, а послуги відповідно – 20%.

Таблиця 1.
Структура зовнішньої торгівлі товарами (1996-2009)

	Експорт				Імпорт			
	1996	2000	2005	2009	1996	2000	2005	2009
Загальний обсяг млрд. дол. США % від загального обсягу	14.4	14.6	34.2	39.7	17.6	14	36.1	45.4
Харчові продукти та живі тварини	14.8	5.6	9	15.2	6.1	4.6	5.3	8.2
Напої та тютюнові вироби	1.3	0.7	1.4	1.6	1.4	1.3	1.3	1.4
Нехарчова сировина	9.1	12.7	7.2	9.6	4.7	5.5	4	2.8
Мінеральне паливо	4.5	5.6	9.8	5.4	47.8	43	29.6	34.5
Олії тваринного та рослинного походження	1.3	1.6	1.7	4.5	0.2	0.3	0.5	0.8
Продукція хімічної промисловості	12.7	9	9	6.3	6.7	8.6	11.7	11.7
Товари промислового виробництва	36.9	45.1	43.6	36.1	11.5	12.8	14.8	13.7
Машини та транспортне обладнання	14.6	12.9	13.8	16.6	17.1	17.6	26.5	18.5
Змішані промислові товари	3.6	4.5	3.7	4	3.7	3.5	5.5	5.8
Інші товари	1.2	2.4	0.8	0.7	0.9	2.7	1	2.6

Джерело: [4, с.260; 5, с.41].

Як видно з таблиці, в експорті України переважають товари промислового виробництва, машини та транспортне обладнання, продукція рослинництва та тваринництва, вироби хімічної промисловості, сировина. Майже третину імпорту становить мінеральне паливо, близьким до паритетного є обмін машинами та транспортним обладнанням, змішаними промисловими товарами. Водночас асиметричною є торгівля товарами промислового виробництва, продукцією хімічної промисловості та ін. В експорті до країн ЄС більше половини (58,4%) припадає на низькотехнологічну продукцію (мінеральна сировина, хімія, металургія). Сільгосппродукція та продукція харчової промисловості становить 17,6%, продукція машинобудування – 11,7%. Провідними статтями українського імпорту з ЄС є продукція машинобудування (42,1%), хімічна продукція (21,3%), сільгосппродукція та продукція харчової промисловості (8,9%). Низькотехнологічна продукція в імпорті з ЄС становить 35,1% у порівнянні з 76,6% в імпорті з країн СНД [6, с.302-303].

Як уже зазначалося, після набуття угодою чинності, митні збори обнуляться щодо понад 93% промислової та 80% сільськогосподарської та харчової продукції України; для решти товарів українського експорту до ЄС будуть встановлені пільгові тарифи, зокрема, для певної кількості свинини, м'яса птиці, зерна та ін. Для решти товарів, що є чутливими для обох сторін, встановлюється перехідний період від 2 до 10 років для поступо-

вої повної відміни чи зниження митних тарифів. Дискусійними залишаються питання доступу на енергетичний ринок ЄС (хоча Україна стала членом Європейського енергетичного співтовариства), транспортні перевезення, використання українськими виробниками географічних назв у горілчано-лікерній продукції, що вимагатиме досить тривалого перехідного періоду для здійснення ребрендингу в тому числі, як наголошують українські товаровиробники, за фінансового сприяння з боку ЄС тощо. Українську сторону не влаштовують розміри квот на експорт зерна, продукції тваринництва та птахівництва.

Є певні концептуальні розбіжності в підходах щодо механізмів регулювання торговельних відносин як у процесі підготовки угоди, так і після її прийняття.

Розрахунки, здійснені незалежними міжнародними центрами напередодні переговорів про зону вільної торгівлі вказують на позитивний для України ефект, який полягатиме у доступі до ринку ЄС, який у 13 разів більший від внутрішнього ринку України, що зумовить зростання загального добробуту приблизно від 2,5 до 7% та підвищення заробітної платні – на 4% [7, с.9]. Це не дуже вражаючі показники, що пояснюється, по-перше, тим, що вже в даний час, тобто після вступу України до СОТ, митні тарифи у торгівлі з ЄС є досить низькими. По-друге, розрахунки включають переважно статичні ефекти, пов'язані зі створенням чи відхиленням торгівлі (trade creation чи trade diversion), зміною умов торгівлі, з розподілом доходів, зі зниженням цін внаслідок посилення конкуренції. Динамічні ефекти будуть проявлятися внаслідок підвищення ефективності виробництва в цілому, структурних змін, впровадження техніко-технологічних та інституційних інновацій, прискорення економічного зростання, збільшення зайнятості тощо. Зона вільної торгівлі, перехід до європейських стандартів ведення бізнесу мають підвищити рівень довіри іноземних інвесторів та стимулювати притік іноземних інвестицій. З іншого боку, українські підприємства повинні грати за європейськими правилами, бути готовими до зовнішньої конкуренції, підвищувати техніко-технологічний та якісний рівень своїх виробів.

Серед загальних проблем, які гальмуватимуть процес повномасштабного запровадження зони вільної торгівлі та отримання позитивних результатів для обох сторін є такі. З боку України: асиметрична, розбалансована, недореформована економіка, яка без докорінної модернізації не має майбутнього. Головна вада нинішньої української економіки – інституційна неспроможність, яка проявляється на всіх рівнях економічної системи. З боку ЄС: відсутність єдиної економічної та соціальної політики, монетарної та фіскальної політики; одностороннє фінансування європейської соціальної моделі, зростання державного боргу; високий рівень безробіття, особливо серед молоді; розгалужений адміністративний (бюрократичний) тягар як у багатьох країнах так і в Європейській комісії; нестабільність єврозони, що ставить під загрозу перспективи євроінтеграції.

У таких непростих умовах підписання угоди про асоціацію включно з зоною вільної торгівлі з Україною, незважаючи на складнощі в самій Україні, могло б надати певного імпульсу євро інтеграційній стратегії, принаймні в рамках програм «Ширша Європа-сусідство» та «Східне партнерство», а в перспективі зміцнити потенціал ЄС за рахунок вагомого внеску України.

Література

1. Jovanovic M.N. The Economics of International Integration. – Cheltenham, 2006.
2. Макроекономічний прогноз України:квартальний випуск №8 (48), серпень, 2011 року.
3. Національне багатство України. –К., 2005.

4. Статистичний щорічник України за 2009 рік. – К., 2010.
5. Вплив торговельної політики на людський розвиток. – Київ, 2011, С. 41.
6. Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку. - К., 2009.
7. Оцінка витрат та вигод від укладання Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.- К., 2010.